

Izabela Bożyk

Zapomniana postać oficera Legionów i POW Jana Zdanowicza-Opielińskiego „Wojsznara” i jego związki z Kielcami

Studia Muzealno-Historyczne 7, 99-107

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Izabela Bożyk (Zespół Szkół Mechanicznych im. gen. Wł. Sikorskiego, Kielce)

Zapomniana postać oficera Legionów i POW Jana Zdanowicza-Opielińskiego „Wojsznara” i jego związki z Kielcami

Jan Opieliński nie urodził się w Kielcach, nie był też kielczaninem z wyboru lub konieczności. Trafił do Kielc na bardzo krótki czas, podobnie jak kilkuset innych legionistów, dla których od tego miasta w sierpniu 1914 r. rozpoczął się szlak bojowy, trwający do końca I wojny światowej. Wielu z nich przeżyło, następnie walczyli w wojnie z Sowietami, potem kontynuowali kariery wojskowe i polityczne w wolnej Polsce, brali udział w kampanii 1939 r. Wśród nich byli ludzie, u boku których Opieliński rozpoczął karierę oficera: Edward Rydz-Śmigły, Adam Koc, Kazimierz Sosnkowski, Tadeusz Piskor czy kielczanin Tadeusz Kasprzycki. Walczył wraz z nimi w I Brygadzie, następnie współtworzył Polską Organizację Bojową. Nie doczekał jednak niepodległości, zmarł 4 listopada 1918 r. Jako zaufany oficer legionowy, człowiek Józefa Piłsudskiego, pozostający w bliskim kręgu jego współpracowników, miał szansę odegrać ważną rolę w niepodległej Polsce. Przedwczesna śmierć przerwała rozwijającą się karierę, sprawiła też, że dziś jest postacią prawie zapomnianą. W licznych opracowaniach dotyczących tematyki legionowej i powiackiej występuje marginalnie, nie ma jego rzetelnej biografii, biogramy prezentujące jego sylwetkę są powierzchowne i nieprecyzyjne. Brakuje w nich informacji dotyczących rodziny, podawane są różne daty jego urodzenia. Przypadająca w tym roku rocznica powstania Legionów skłania więc do przybliżenia tej interesującej i mało znanej postaci. Inspirujące stały się także związki jego rodziny z Kielcami.

Według danych zawartych w istniejących biogramach Jan Opieliński urodził się w 1882 r. lub w 1891 r.¹ Pierwsza data podawana jest na podstawie napisu na płycie nagrobnej na Cmentarzu Powązkowskim². Grób Opielińskiego zwraca uwagę sugestywną rzeźbą Edwarda Wittiga z 1926 r., przedstawiającą nagą postać umierającego mężczyzny z mieczem w ręku. Kilka lat temu nagrobek poddano renowacji i wtedy zamieszczono na nim niewłaściwą datę urodzenia. Druga data została przyjęta prawdopodobnie na podstawie oficcerskiej książeczki wojskowej³. Najbardziej wiarygodnym źródłem jest jednak akt urodzenia, z którego wynika, że Jan Tadeusz Opieliński urodził się 2 października 1892 r. w Warszawie, a ochrzczony został 29 października w parafii św. Aleksandra na placu Trzech Krzyży⁴. Rodzicami byli Tadeusz, prowizor aptekarski, i Kamilla z Kuczyńskich, również aptekarka, pochodząca z Warszawy.

1 http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Opieli%C5%84ski [dostęp 27.10.2014].

2 <http://www.komitetpowazkowski.home.pl/pdf/1392.pdf>, Nagrobek Jana Opielińskiego, Inwentaryzacja konserwatorska nagrobków Cmentarza Powązkowskiego, *arkusz 1392* (dostęp 27.10.2014); Z. Bitner, R. Bratkowski, *Żołnierze Legionów Polskich 1914–1917 czyli postacie na polskich znakach pocztowych 1918–2010*, Płock 2012, s. 17; W.J. Cygan, *Słownik biograficzny oficerów Legionów Polskich*, t. 1, Warszawa 1992, s. 82.

3 Zbiory rodzinne Macieja Wrzeszcza; Karta Wojskowa L. 15783; Z. Bitner, R. Bratkowski, *Żołnierze ...*, s. 17; W.K. Cygan, *Słownik...*, s. 82.

4 Archiwum Państwowe w Warszawie (APW), Akta Stanu Cywilnego (ASC) Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Aleksandra, Księga Ochrzczonych z 1892 r., akt nr 1024.

Ojciec urodził się w osadzie Chocz w guberni kaliskiej, przed ślubem mieszkał krótko w Bodzentynie, w guberni kieleckiej, gdzie prowadził aptekę⁵. Rodzina Opiełińskich legitymowała się pochodzeniem szlacheckim, dziadek Jana, Maksymilian Opiełiński, był w latach 1898–1903 prezydentem miasta Kalisza. Matka Jana, Kamilla, również wywodziła się z rodziny szlacheckiej, zamieszkałej w Warszawie. Po ślubie zawartym w Warszawie w 1891 r. i narodzinach pierworodnego syna Jana Opiełińskiego wyjechali do Rosji⁶. Tam mieszkali w Krasnosłobocku, w guberni penzeńskiej, gdzie urodziły się im dwie córki Stanisława i Zofia. Do kraju powrócili około 1900 r. i kupili aptekę w Zduńskiej Woli, którą prowadzili wraz ze współnikiem. Tam na świat przyszło jeszcze dwoje dzieci: w 1901 r. Kazimierz (zmarły rok później) i Maria Elżbieta, najmłodsza z rodzeństwa, urodzona w 1902 r. Dwie z córek, Zofia i Maria, jako dorosłe kobiety związały swe losy z Kielcami. Pierwsza, zamężna powtórnie z prawnikiem Janem Feliksem Wrzeszczem, urodzonym w Bodzechowie koło Ostrowca Świętokrzyskiego, mieszkała z mężem w Kielcach od 1938 r. do jego śmierci w 1969 r. Druga, Maria, w 1932 r. została dyrektorką Państwowego Gimnazjum i Liceum bł. Kingi. Mieszkała razem z matką w Kielcach, w latach okupacji hitlerowskiej organizowała tajne nauczanie. Po wojnie władze komunistyczne szykanowały ją nie tylko za przynależność do Armii Krajowej, ale również za to, iż miała brata legionistę⁷. Zmuszona do wyjazdu z Kielc, pracowała na Ziemiach Zachodnich, ostatecznie zamieszkała we Wrocławiu. Po wydarzeniach października 1956 r., mimo obietnic władz oświatowych, nie pozwolono jej objąć żadnego stanowiska w szkolnictwie w Kielcach. Tu jednak została pochowana, spoczywa obok matki na cmentarzu Nowym.

Pobyt Opiełińskich w Zduńskiej Woli trwał krótko, bowiem by zapewnić wykształcenie dzieciom w 1910 r. postanowili wrócić do Warszawy. Najstarszy syn Jan mieszkał już w tym czasie w stolicy. Relegowany z Gimnazjum Rządowego w Kaliszu za udział w strajku szkolnym w 1905 r., ukończył edukację w prywatnej Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców przy ul. Waliców⁸. Po zdaniu egzaminu maturalnego w 1911 r. wyjechał do Lwowa, gdzie rozpoczął studia na tamtejszej politechnice na Wydziale Budowy Maszyn⁹.

Do Galicji wyjeżdżało w tym czasie wielu młodych Polaków, poddanych rosyjskich, gdyż tylko tam mieli szansę studiowania na polskich uczelniach. W atmosferze zbliżającego się wielkiego konfliktu i zaostrzającej się sytuacji międzynarodowej zapelniali szeregi polskich organizacji polityczno-wojskowych, tworzonych już od 1908 r., Związku Walki Czynnej (ZWC) i Związku Strzeleckiego¹⁰. ZWC działał w Galicji głównie jako szkoła wojskowa i zorganizował kilka tajnych szkół podoficerskich i oficerskich. Słuchaczy rekrutowano przede wszystkim spośród młodzieży akademickiej. Opiełiński był zarówno jego członkiem, jak i członkiem Związku Strzeleckiego. We Lwowie ukończył niższą szkołę oficerską. Zapewne szybko dostrzeżono jego zdolności przywódcze,

5 APW, ASC Parafii rzymsko-katolickiej św. Jana, Księga małżeństw 1891 r., akt nr 113, s. 57.

6 Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, M. Wrzeszcz, Z moich wspomnień (mpis), s. 1.

7 Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Zbiór Marii Opiełińskiej (ZMO), sygn. 1, Życiorys Marii Opiełińskiej, s. 1; A. Massalski, *Opiełińska Maria Elżbieta 1902-1975*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, s. 121, 122; A. Massalski, S. Meducki, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Wrocław 2007, s. 178, 181, 189–198, 200–202.

8 Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, M. Wrzeszcz, Z moich..., s. 4.

9 Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Teczka personalna Jana Opiełińskiego, Karta ewidencyjna oficerska, L. 201, brak paginacji; Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza, M. Opiełińska, Życiorys Jana Tadeusza Opiełińskiego (mpis), s. 1, 2.

10 A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2012, s. 203–205; M. Wiśniewska, *Związek Strzelecki 1910–1939*, Warszawa 2010, s. 24; M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas I wojny światowej 1914–1918*, Warszawa 1990, s. 30.

gdyż pełnił funkcję komendanta Intendentury Głównej i zastępcy komendanta plutonu szkoły żołnierskiej, w stopniu kaprała. Po wybuchu wojny do Lwowa już nie wrócił, 28 lipca 1914 r. przeniesiono go do Krakowa¹¹.

Zgodnie z planami Józefa Piłsudskiego, dotyczącymi współpracy w początkowej fazie wojny z Wiedniem, 2 sierpnia rząd austriacki wydał zgodę na mobilizację oddziałów strzeleckich¹². Dzień później Piłsudski ze zgromadzonych w podkrakowskich Oleandrach członków Związku Strzeleckiego oraz Polskich Drużyn Strzeleckich utworzył Pierwszą Kompanię Kadrową. Podstawowym celem było wkroczenie do Królestwa Polskiego, pozyskanie ochotników i podjęcie walki z Rosjanami jako forpoczta armii austriackiej. Pierwsza Kompania Kadrowa, licząca około 150 żołnierzy, wyruszyła 6 sierpnia 1914 r. o godzinie 3 nad ranem w kierunku granicy z Królestwem Polskim¹³. Wśród strzelców było wielu poddanych rosyjskich, w przeważającej części ludzi bardzo młodych, uczniów i studentów¹⁴. Komendę nad Kompanią tymczasowo objął Tadeusz Kasprzycki, 8 sierpnia dowódcą został Kazimierz „Herwin” Piątek. Było to wcześniej ustalone, gdyż ten ostatni jako poddany austriacki podlegał poborowi do c.k. armii i nie mógł dowodzić oddziałem przed przekroczeniem granicy z Królestwem Polskim. Po jej sforsowaniu w Michałowicach kadrówka dotarła wieczorem do Słomnik¹⁵.

W Oleandrach tymczasem gromadzili się kolejni zmobilizowani strzelcy, których, podzielonych na oddziały, kierowano do Krzeszowic. Jan Opieliński dołączył do kadrówki 7 sierpnia, w dniu wkroczenia strzelców do Miechowa¹⁶. Przybył wraz z oddziałem Mieczysława Norwida-Neugebauera, który 6 sierpnia wyruszył z Krzeszowic w liczbie 400–500 ludzi. W Miechowie nastąpiło połączenie z Pierwszą Kadrową i 9 sierpnia utworzony został Batalion Kadrowy. Wśród strzelców był obecny Piłsudski, który również przybył z oddziałem Norwida¹⁷. Tak więc od samego początku Opieliński był jednym z tych młodych ludzi, którzy pozostawali w bliskim otoczeniu Komendanta. Wraz z nim i pozostałymi wkroczył 12 sierpnia do opuszczonych przez Rosjan Kielc. Opieliński był świadkiem i uczestnikiem wydarzeń związanych z powitaniem strzelców, pierwszej potyczki z Rosjanami i wycofania się polskich oddziałów poza teren miasta¹⁸. Brał udział w sierpniowych walkach w rejonie Kielc. Pełnił w tym czasie, począwszy od 8 sierpnia, funkcję komendanta plutonu w 2 kompanii słynnego 3 batalionu, którego dowództwo objął 14 sierpnia Edward Rydz-Śmigły¹⁹. Oddział Opielińskiego walczył 14 sierpnia wraz z całym batalionem pod Brzegami, powstrzymując ataki Rosjan. Trzy dni później znalazł się w rejonie Rykoszyna, gdzie niebawem dotarł rozkaz Piłsudskiego o sformowaniu pułku, w skład którego weszło pięć batalionów²⁰. Po ponownym wkroczeniu do Kielc jego oddział stacjonował w zabudowaniach zakładów „Etyl” przy

11 CAW; Teczka..., tamże, Karta...

12 A. Garlicki, *Józef Piłsudski...*, s. 249.

13 J.M. Majchrowski, *Pierwsza Kompania Kadrowa. Portret oddziału*, Kraków 2002, s. 15, 16.

14 Tamże, s. 20.

15 W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 1998, s. 25.

16 Tamże; CAW, Teczka...; tamże, Karta...

17 W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony...*, s. 26.

18 Z. Guldon, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*, Kielce 2000, s. 299; U. Oettingen, *Obraz Kielc w sierpniu i wrześniu 1914 roku w pamięci żołnierzy Legionów Polskich*, w: *Kielce i Kielczanie w XIX i XX wieku*, red. U. Oettingen, Kielce 2005, s. 155; J. Osiecki, *Kieleckie ścieżki Józefa Piłsudskiego*, Kielce 1999, s. 17; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem... Z dziejów oddziałów Józefa Piłsudskiego na Kielecczyźnie 1914–1915*, Kielce, 2008, s. 47.

19 CAW, Teczka..., Wyciąg ewidencyjny, 26 III 1921; J.M. Majchrowski, *Pierwsza...*, s. 13; J. Osiecki, *Kieleckie ścieżki ...*, s. 37; R. Mirowicz, *Edward Rydz-Śmigły*, Warszawa 1988.

20 M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 81.

ulicy Składowej, niedaleko dworca kolejowego²¹. Wraz z pozostałymi żołnierzami wziął udział w mszy polowej przed katedrą kielecką, a także w przysiędze I Pułku Piechoty, która miała miejsce 5 września na SzydłóWKu. Być może już wtedy przyjął pseudonim Tadeusz Wojsznar²², którym posługiwał się w czasie służby w Legionach. Pobyt strzelców w Kielcach trwał do 10 września, kiedy pod wpływem działań frontowych musieli wycofać się w kierunku granicy z Galicją. W tym momencie skończyły się też bezpośrednie związki Jana Opiełińskiego z Kielcami, lecz nie z Kielecczyną.

W czasie pobytu strzelców w Kielcach ważyły się dalsze losy ich i ogólnie całej akcji formowania polskich oddziałów. Nie udało się wywołać powstania przeciwko Rosjanom. Władze w Wiedniu zażądały rozwiązania pułku i nakazały wcielić żołnierzy do armii austriackiej. Sytuację uratowały działania polskich polityków w Galicji. 16 sierpnia powołano Naczelny Komitet Narodowy, który odtąd stanowił najwyższą instancję w kwestii organizacji polskich organizacji zbrojnych. Zapadła też decyzja o utworzeniu dwóch polskich legionów. Piłsudski został jedynie dowódcą 1 Pułku Legionu Zachodniego, ale dla żołnierzy był on już wtedy niekwestionowanym przywódcą²³.

W połowie września 1914 r. polskie oddziały otrzymały rozkaz obsadzenia odcinka Wisły do ujścia Dunajca, celem ubezpieczenia frontu od strony Nowego Korczyna. W tym czasie legionieści stacjonowali na drugim brzegu Wisły w rejonie Szczucina. Aby wykonać rozkaz, musieli przepłynąć się z powrotem na rosyjską stronę rzeki. 17 września oddziały polskie zajęły Nowy Korczyn, a dwa dni później wojska rosyjskie przypuściły atak i rozpoczęła się bitwa²⁴. Mimo kilku lokalnych udanych potyczek, przewaga sił rosyjskich zmusiła Piłsudskiego do wydania 20 września rozkazu odwrotu legionistów za Wisłę. Do października legionieści walczyli w rejonie Szczytnik i Ksan, a następnie przepłynęli się na galicyjski brzeg Wisły²⁵. Po walkach nad Wisłą i Nidą Opiełiński 27 września 1914 r. został mianowany podchorążym²⁶.

W październiku dowództwa niemieckie i austriackie wydały rozkaz ofensywy w kierunku Dębłina i Warszawy. Rosyjska obrona została rozbudowana na przedpolach twierdzy Dęblin. Legionieści w liczbie sześciu batalionów 29 września przekroczyli ponownie Wisłę. Znowu znaleźli się na terenach Kielecczyny i przesuując się w dół biegu rzeki w kierunku Sandomierza, 8 października dotarli do wsi Jakubowice²⁷. Tu zatrzymali się na kilka dni na odpoczynek. Z rozkazu Piłsudskiego w Jakubowicach 9 października kilkudziesięciu żołnierzy otrzymało nominacje oficerskie. Wśród nich znalazł się Opiełiński, który został podporucznikiem²⁸. Kilka dni później 3 batalion ponownie znalazł się na polu walki. W okolicach miejscowości Anielin i Laski w dniach 22–27 października stoczona została krwawa bitwa²⁹. Opiełiński brał bezpośredni udział w walkach i wraz z plutonem zasłużył się wzięciem do niewoli 134 rosyjskich jeńców, w tym dwóch oficerów. Otrzymał za to pochwałę z rozkazu Komendy Legionów³⁰. Bitwa zakończyła

21 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 55.

22 Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; M. Wrzeszcz, *Z moich...*, s. 4; W.K. Cygan, *Słownik...*, s. 82.

23 A. Garlicki, Józef Piłsudski..., s. 263; D. i T. Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa 1987, s. 150, 151.

24 U. Oettingen, *Czarkowy – na drodze do niepodległości. Część I*, Kielce 2002, s. 43–56; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 110–112.

25 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 94.

26 CAW, Teczka...; tamże, Karta...

27 Z. Bitner, R. Bratkowski, *Żołnierze...* s. 18.

28 CAW, Teczka...; tamże, Karta...; W.K. Cygan, *Słownik...*, s. 82; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 97.

29 M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 113–115.

30 CAW, Teczka...; tamże, Karta...; T. Kasprzycki, *Kartki z dziennika oficera I Brygady*, Warszawa 1934, s. 80; *Bój anieliński. Z walk I Brygady legionów – 22 X 1914*, www.wielkawojna.az.pl/pob_anielin.html

się 26 października załamaniem natarcia i przejściem inicjatywy przez Rosjan. Legioniści znaleźli się jeszcze raz w odwrocie. Maszerując na południe, wyruszyli w kierunku Świętej Katarzyny. Następnie przemieszczając się na wschód, w okolicach miejscowości Brzechów pluton Opielińskiego stoczył w dniach 1–3 listopada kilka drobnych potyczek z oddziałami rosyjskimi³¹.

Wobec rozkazu o dalszym odwrocie pułk wyruszył do Galicji. Między 3 a 9 listopada pluton Opielińskiego osłaniał 3 Batalion. W czasie gdy legioniści walczyli w pobliżu wsi Krzywopłaty, on otrzymywał rozkaz wraz z innymi przebiec do Krakowa. Było to możliwe dzięki przeprowadzeniu w dniach 9–12 listopada wywiadu bojowego przez grupy żołnierzy, wyznaczonych przez Piłsudskiego³². Jedną z nich był pluton dowodzony przez Jana Opielińskiego, który operował w rejonie Uliny Małej³³. Przebiecie do Krakowa powiodło się i część żołnierzy, dowodzona bezpośrednio przez Piłsudskiego, znalazła się na tyłach wroga.

Po słynnym manewrze pod Uliną Małą walki prowadzono na Podhalu w okolicach Nowego Sącza. Opieliński razem z pozostałymi żołnierzami trafił w rejon Suchej Beskidzkiej i brał udział w kolejnych walkach, m.in. w nocnym napadzie na rosyjskich ułanów we wsi Chyżówki³⁴. Kilkakrotnie już reorganizowane i powiększane liczebnie oddziały podległe Piłsudskiemu zostały 14 grudnia 1914 r. przeformowane w I Brygadę Legionów Polskich. Pod koniec pierwszego roku wojny Opieliński został mianowany komendantem 3 kompanii 1 batalionu 1 Pułku Piechoty³⁵. W dniach 22–25 grudnia 1914 r. rozegrała się słynna bitwa pod Łowczówkiem³⁶. Podczas krwawych i ciężkich walk ppor. Opieliński w wigilię 24 grudnia został ranny w głowę. Kontuzja nie była zbyt poważna, po opatrzeniu powrócił na linię działań³⁷. Dzień później bitwa się zakończyła, a legioniści otrzymali polecenie wycofania się w kierunku Lichwina, a następnie w rejon Lipnicy Murowanej.

Postawa Opielińskiego podczas bitwy pod Łowczówkiem została doceniona przez dowództwo. W Lipnicy Murowanej otrzymał nominację na stopień porucznika³⁸. Oficjalny akt awansu nosi datę 5 marca 1915 r. W tym czasie I Brygada wróciła na teren Królestwa Polskiego, gdzie od początku marca brała udział w bojach pozycyjnych z Rosjanami nad Nidą w okolicach Pińczowa. Opieliński brał czynny udział w działaniach, które przyniosły mu wielkie uznanie. Wyznaczono go do wypełnienia zadania, na którym zależało przede wszystkim dowództwu 2 Korpusu armii austriackiej. Otrzymali rozkaz zaatakowania pozycji rosyjskich za Nidą i wzięcia jeńców³⁹. Plan ataku z zaskoczenia został opracowany szczegółowo przez Opielińskiego i uzgodniony z Piłsudskim. W nocy 3 maja kompania por. „Wojsznara” dokonała śmiałego wypadu przeciwko wrogowi. Przeprowadzając się brodem przez Nidę, legioniści zaskoczyli całkowicie niespodziewających się napadu Rosjan, którzy bez broni zajmowali się w tym czasie umacnianiem okopów. Jak wspominał Tadeusz Kasprzycki, Polacy „ogłupili” ich przy tym zupełnie, przeklinając „artystycznie po rosyjsku”⁴⁰. Zdobyli dwie linie okopów,

(dostęp, 30.06.2014).

31 CAW, Teczka...; tamże, Karta...

32 R. Mirowicz, *Edward Rydz-Śmigły*, s. 21; M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 117.

33 CAW, Teczka...; tamże, Karta...

34 Tamże.

35 Tamże.

36 W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie...*, s. 56, 57.

37 CAW, Teczka...; tamże Karta...; tamże, *Wyciąg...*

38 Tamże; T. Kasprzycki, *Kartki...*, s. 80.

39 Tamże, s. 282, 283; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s.110.

40 Tamże.

zniszczyli umocnienia i ziemianki. Udało im się wziąć do niewoli ponad 60 jeńców⁴¹. Atak powiódł się praktycznie bez strat własnych, a jeńcy dostarczyli wielu cennych informacji. Sukces ten stał się podstawą do pochwały udzielonej por. Opielińskiemu przez dowództwo I Brygady⁴². Czyn ten uznano po wojnie za zasługujący na szczególne wyróżnienie, jakim było pośmiertne przedstawienie dowódcy do odznaczenia Orderem *Virtuti Militari* 5 klasy⁴³.

Walki pozycyjne nad Nidą toczyły się ponad dwa miesiące. Kilka dni po słynnym wypadzie „Wojsznara” na rosyjskie okopy I Brygada przekroczyła Nidę i przeszła na lewy brzeg rzeki⁴⁴, kierując się na wschód, za wycofującymi się siłami rosyjskimi. W następnych dniach brała udział w kolejnych bitwach: pod Konarami w Sandomierskiem (16–25 maja 1915 r.) i pod koniec lipca 1915 r. pod Jastkowem na ziemi lubelskiej⁴⁵. I tym razem oddział Opielińskiego brał udział w nocnym ataku na pozycje wroga⁴⁶. Po kilku dniach krwawych walk 4 sierpnia Rosjanie rozpoczęli odwrót, a za nimi na wschód podążyli legionieści. W dniach 22–26 sierpnia doszło do ponownych starć, tym razem w okolicach miejscowości Wysokie Litewskie i Raśna, obecnie na terenach Białorusi. Podczas sierpniowych walk Jan Opieliński został znów lekko ranny⁴⁷. Swe ostatnie zadania wypełniał w rejonie Kowla, gdzie Piłsudski wydał mu rozkaz sprowokowania potyczki z Rosjanami⁴⁸. Na tym zakończyła się działalność por. „Wojsznara” jako żołnierza frontowego. Młody, zdolny i lojalny oficer szybko został zauważony przez samego Komendanta. Ten bowiem, zajęty nie tylko działalnością wojskową, ale i polityczną, jesienią 1915 r. przeznaczył Opielińskiemu „Wojsznarowi” zupełnie nowe zadania.

W wyniku zmian na froncie i zajęcia przez wojska niemieckie i austriackie w 1915 r. terenów Królestwa Polskiego musiały ulec rewizji polityczne plany Józefa Piłsudskiego. Kluczową sprawą stało się pozyskanie dla jego działań Polaków pod zaborem rosyjskim. Najistotniejszą rolę do odegrania miała organizacja pod nazwą Polska Organizacja Wojskowa⁴⁹. Powstała na początku sierpnia 1914 r. i skupiała niewielką liczbę członków przedwojennych organizacji konspiracyjnych. Miała ona pomóc w zdobyciu przez Piłsudskiego wpływów w Królestwie Polskim, dlatego wymagała rozbudowy w nowych warunkach politycznych i wojskowych. Zadanie to wyznaczył on w 1915 r. zaufanym oficerom frontowym. Wśród tych, którzy mieli dokonać rozbudowy POW, znalazł się por. Jan Opieliński. Rozkazem Komendanta został skierowany do Królestwa Polskiego 17 września 1915 r.⁵⁰.

41 Liczba jeńców wynosiła 62 lub 64, w Karcie ewidencyjnej oficerskiej podano liczbę 64, we Wniosku na odznaczenie... 62, T. Kasprzycki również podał liczbę 62, *Kartki...*, s. 283.

42 CAW, Teczka...; tamże, Karta...

43 Tamże, Wniosek na odznaczenie orderem „*Virtuti Militari*” w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z dn. 23 I 1920 r., Warszawa 30 X 1921 r.; tamże, Wniosek na odznaczenie orderem „*Virtuti Militari*” w myśl uchwały Kapituły Tymczasowej z dnia 23 I 1920 r. i Dekretu M.S. wojsk. 102, IIa z d. 2 III 1920 r., Warszawa 27 III 1922 r., k. 1–3.

44 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *Legionowym szlakiem...*, s. 113.

45 M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 156, 158–160; CAW, Teczka...; tamże, Karta...

46 Tamże.

47 T. Kasprzycki, *Kartki...*, s. 422.

48 W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie...*, s. 142.

49 A. Belcikowska, *Polska Organizacja Zbrojna. Zarys dziejów*, Warszawa 1939; J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie światowej*, Warszawa 1973, s. 465; T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław, 1984.

50 Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; Nachweis der Geschäftstage [rozkaz wyjazdu dla Jana Wojsznara Opielińskiego 17 IX 1915 r.].

Zwierzchnikiem POW do kryzysu przysięgowego w 1917 r. był Józef Piłsudski, bieżącą działalnością kierowała Komenda Naczelna. Utworzono komendy okręgowe, których zakres terytorialny był prawie równy guberniom. Od 10 października do 29 listopada 1915 r. „Wojsznar” pełnił funkcję komendanta okręgu trzeciego, czyli kaliskiego⁵¹. W okresie od 29 grudnia 1915 r. do 25 września 1916 r. był komendantem okręgu pierwszego, a więc byłej guberni warszawskiej bez Warszawy i powiatów Garwolin i Rawa. Jesienią 1916 r. było już 19 okręgów, najwcześniejszym nastąpił podział komendy warszawskiej, z której wydzielono okręg pierwszy, kierowany przez Opielińskiego⁵². Latem 1916 r. POW liczyła ona już ponad 5000 członków⁵³. W sierpniu 1916 r. utworzono nadrzędne jednostki organizacyjne, nazywane grupami okręgów od A do E. Opieliński, występujący wtedy najczęściej pod pseudonimem „Zdanowicz”, 25 września 1916 r. został szefem grupy okręgów A. Nominacja na tak ważne stanowisko potwierdza, że młody porucznik odgrywał ważną rolę w szeregach zaufanych współpracowników Komendanta. Na fotografiach z tego okresu bardzo często widoczny jest blisko osoby uwielbianego dowódcy. W ciągu następnych dwóch lat kolejne nominacje potwierdzały jego pozycję. W 1917 r. utworzono Tymczasową Radę Stanu. W jej pracach wziął udział Józef Piłsudski, dążąc do opanowania przede wszystkim działającej przy Radzie Komisji Wojskowej. W Biurze Komisji zatrudnieni zostali najbliżsi mu oficerowie. Opieliński został mianowany referentem wydziału propagandy, gdzie jego bezpośrednim przełożonym był Tadeusz Kasprzycki⁵⁴. Nastąpiły również wewnętrzne zmiany w organizacji Komendy Naczelnej POW. Grupy okręgów uległy stopniowej likwidacji, tworząc w czerwcu 1917 r. dwie ekspozytury Komendy Naczelnej, dla okupacji austriackiej z siedzibą w Lublinie i dla okupacji niemieckiej w Warszawie. Szefem ekspozytury w Warszawie został Opieliński⁵⁵. Po kryzysie przysięgowym uniknął aresztowania i był jednym z najważniejszych pozostałych na wolności oficerów POW. Po krótkim przywództwie Kasprzyckiego jako Komendanta Naczelnego jego obowiązki przejął Opieliński. W październiku 1917 r. Komendantem Głównym POW został Edward Rydz-Śmigły. Od tej pory POW kierowała Komenda Główna i podległe jej Komendy Naczelne. Komenda nr 1 funkcjonowała w Warszawie; na jej czele do kwietnia 1918 r. stał Jan Opieliński. Następnie powołano Komendę Naczelną nr 2, obejmującą teren Galicji, Komendę nr 3 w Kijowie i Komendę nr 4 w Lublinie, organizację tej ostatniej powierzono Opielińskiemu. Na wyznaczony teren wyjechał w połowie 1918 r. Latem 1918 r., po kolejnych klęskach, sytuacja państw centralnych była już w zasadzie rozstrzygnięta. Jesienią nastąpiła kapitulacja sprzymierzeńców Niemiec, których przegrana była również kwestią dni. Na ziemiach polskich trwało rozbrajanie zaborców, w Lublinie w początkach listopada oczekiwano przyjazdu polityków i wojskowych, mających wejść w skład Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej⁵⁶. Był to gorączkowy czas dla Komendy nr 4; dla jej dowódcy, niestety, dosłownie. Ciężko chory por. Opieliński, z wysoką gorączką, nie zważając na stan swojego zdrowia, ciągle był w ruchu, nadzorując proces rozbrajania wojsk zaborczych. Jednak organizm zainfekowany hiszpanką nie wytrzymał. Jan Opieliński zmarł w konspiracyjnym mieszkaniu w Lublinie, w południe 4 listopada 1918 r.⁵⁷

51 T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 55.

52 CAW, Teczka...; tamże, Karta...

53 T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 58.

54 Tamże, s. 105.

55 M. Wrzosek, *Polski czyn...*, s. 307; T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 114.

56 B. Miedziński, *Wspomnienia (Dokończenie)*, „Zeszyty Historyczne”, z. 37, Paryż 1976, s. 134.

57 Urząd Stanu Cywilnego w Lublinie; Odpis zupełny aktu zgonu nr 502/1818/1, Lublin 4 XI 1918 r.; T. Nałęcz, *Polska Organizacja...*, s. 198, (tu podano datę śmierci 3 listopada); Zbiory rodzinne M. Wrzeszcza; M. Wrzeszcz, *Z moich...*, s. 4

W swoim czasie był postacią powszechnie znaną, jego nazwisko pojawiało się w pieśniach legionowych⁵⁸, we wspomnieniach przywoływali go towarzysze broni – Tadeusz Kasprzycki czy Bogusław Miedziński. Jako wybitny żołnierz został pośmiertnie odznaczony Orderem Virtuti Militarii, Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości oraz awansowany do stopnia majora⁵⁹. W poświęceniu jego pomnika-nagrobka 1 grudnia 1935 r. uczestniczyli przedstawiciele najwyższych władz wojskowych i państwowych, z Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych Edwardem Rydzem-Śmigłym, premierem Marianem Zyndramem-Kościałkowskim i wiceministrem skarbu Adamem Kocem na czele, który przemawiał podczas uroczystości na Cmentarzu Powązkowskim, nazywając zmarłego mocnym, niezmordowanym, wiernym i oddanym Edwardowi Rydzwowi-Śmigłemu, ale przede wszystkim „miłującym Komendanta ponad wszystko”⁶⁰. Dwa lata wcześniej przed warszawską Zachętą stanął pomnik poświęcony czynowi POW.⁶¹ Jego autor Edward Wittig pomysł przedstawienia go w formie alegorii umierającego żołnierza zaczerpnął z wykonanej przez siebie w 1926 r. rzeźby na mogile Jana Opielińskiego. Monument, zniszczony w czasie wojny, stanął ponownie przed Zachętą dopiero w 1999 r. Rzadko jest dziś kojarzony z postacią tego zapomnianego Legionisty.

58 [http://www.bibliotekapiosenki.pl/Peowiacy_\(Jesli_szukasz_bracie_\)](http://www.bibliotekapiosenki.pl/Peowiacy_(Jesli_szukasz_bracie_)), [dostęp 24.10.2014].

59 Tamże; wszystkie odznaczenia poza zaginionym Krzyżem Virtuti Militarii znajdują się w zbiorach rodziny.

60 *Wzór żołnierza i obywatela*, „Nowiny. Żołnierska gazeta ścienna”, rok IV, nr 95, Warszawa 4 XII 1935.

61 I. Grzesiuk-Olszewska, *Warszawska rzeźba pomnikowa*, Warszawa, 2003, s. 89–91.

Izabela Bożyk (General Władysław Sikorski Mechanical Schools in Kielce)

Jan Zdanowicz - Opieliński ‘Wojsznar’ - A Forgotten Officer of Polish Legions and Polish Military Organization and His Links with Kielce

Jan Opieliński - Zdanowicz, nom-de-guerre Wojsznar, was born on October 2, 1892 in Warsaw into a family of the intelligentsia. He received his A-levels at a private Merchants' Trade School in Warsaw. In 1911, he went to Lviv where he started studying at the Lviv Polytechnic, Faculty of Mechanical Engineering. He was an activist of the Union of Active Struggle and the Riflemen's Association in Lviv. After the outbreak of war Opieliński was requested to appear in Krakow and conscripted to the First Cadre Company. He fought in the ranks of the Polish Legions until 1915, taking part in the battles of Anielin and Laski. He was decorated with medals for fighting at the Nida River. By order of Józef Piłsudski, on 9 October 1914 he was appointed second lieutenant and then, following the battles of Łowczówek, lieutenant. In autumn 1915, Opieliński was sent to Warsaw in order to strengthen and support the Polish Military Organization. He became commander of the Warsaw Main Headquarters of the Polish Military Organization and then the chief commander of the PMO for the Austrian Partition. He was a member of the Convention of Organization A and the Military Commission of the provisional Council of State. He died on 4 November, 1918 in Lublin. He was posthumously awarded *Virtuti Militari* Order, Cross of Valor and the Cross of Independence and promoted to the rank of major. He was the brother of Maria Opielińska, headmaster of grammar school for girls named after Blessed Kinga in the years 1932-39 and an organizer of secret courses during the Nazi occupation.

Key words: Jan Opieliński ‘Wojsznar’, First Brigade, Polish Military Organization (PMO), Maria Opielińska